

Исмаилова Бактыгүл Таштемировна
**АЛЫКУЛ ОСМОНОВДУН ЧЫГАРМАЧЫЛЫГЫНДАГЫ САЛТ ЖАНА
ЖАҢЫЧЫЛДЫК**

Исмаилова Бактыгүл Таштемировна
ТРАДИЦИИ И НОВАТОРСТВО В ТВОРЧЕСТВЕ АЛЫКУЛА ОСМОНОВА
Ismailova Baktygul Tashtemirovna
TRADITIONS AND INNOVATION IN THE WORK OF ALYKUL OSMONOV

УДК: 82`0 (575.2)

Аннотация: Аталган илимий макалада кыргыз адабият таануу илиминдеги салт жана жаңычылдык маселелери улуу акын Алыкул Осмоновдун чыгармачылыгынын мисалында сөзгө алынат. Салттуулук жана жаңычылдык социалисттик реализм методу менен тыгыз байланышта каралат. А.Осмоновдун поэзиясындагы салттык жана жаңычылдык боюнча кыргыз адабият таануучулары өздөрүнүн бир топ эмгектеринде талдоого алып, акын оозеки чыгармалардын үлгүлөрүн өз чыгармаларына канчалык деңгээлде сиңиргенин көрсөтүшкөн. Таланттуу акын А.Осмонов элдик сюжеттерди иштеп чыгуу менен бирге алардын жанрдык формаларын да чебер пайдаланып, жаңы мазмунга ээ болгон эң сонун ырларын жарата алган. Кыргыз адабият таануу илиминде салт жана жаңычылдык маселелерине бир топ адабиятчылар кайрылган. Алардын ичинде белгилүү адабият таануучу жана сынчы Камбаралы Бобулов да таланттуу акындын чыгармачылыгынын мисалында көз-карашын айтып өткөн.

Ачкыч сөздөр. Адабият таануу, салттуулук, жаңычылдык, акын, диалектикалык карым-катыш, чыгармачылык, поэзия, социалисттик реализм.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы традиционности и новаторства в кыргызской литературоведение через творчество великого поэта Алыкула Осмонова. Традиционализм и новаторство тесно связаны с методом социалистического реализма. Кыргызские литературоведы в ряде своих произведений проанализировали традицию и новаторство поэзии А. Осмонова и показали, в какой степени поэт впитал в свои произведения образцы устного творчества. Талантливый поэт А. Осмонов наряду с разработкой народных сюжетов сумел умело использовать их жанровые формы и создать прекрасные стихотворения нового содержания. В кыргызском литературоведении ряд литераторы обращались к вопросам традиции и новаторства. Среди них известный литературовед и критик Камбаралы Бобулов высказал свое мнение на примере творчества талантливого поэта.

Ключевые слова. Литературоведение, традиционность, новаторство, поэт, диалектическая связь, творчество, поэзия, социалистический реализм.

Annotation. The article deals with the issues of traditionality and innovation in the Kyrgyz philology through the creative work of the great poet Alykul Osmonov. Traditionalism and innovation are closely related to the method of socialist realism. Kyrgyz literary scholars, in a number of their works, analyzed the tradition and innovation of A. Osmonov's poetry and showed to what extent the poet absorbed examples of oral creativity into his works. The talented poet A. Osmonov, along with developing folk stories, managed to skillfully use their genre forms and create beautiful poems with new content. In Kyrgyz literary criticism, a number of writers addressed issues of tradition and innovation. Among them, the famous literary scholar and critic Kambaraly Bobulov expressed his opinion using the example of the work of a talented poet.

Key words. Philology (study of literature), traditionality, innovation, poet, dialectical relation, creative work, poetry, socialist realism

Социалисттик реализм адабиятынын жана искусствосунун өнүгүшү салттуулук жана жаңычылдык проблемалары менен органикалык байланышта. Кайсы гана өнүгүп келе жаткан адабият болбосун, анда эмнедир өлөт, эмнедир жаралат. Бул чындык эчактан бери

эле белгилүү. Муну менен «салттуулуктун» жактоочулары макул болушса, «жаңычылдыктын» тарапташтары каршы болушпайт. Бирок, ушул «жоюлуу» жана «төрөлүү» искусстводогу өтө татаал процесс болгондуктан, терең жана маанилүү изилдөөнү талап кылат.

Көркөм адабияттын бардык ыкмалары салттуулук менен жаңычылдыктын бири-бири менен диалектикалык карым-катышта экендигине күбө. Салттуулук жана жаңычылдык проблемасы тууралуу мындай пикирди адабият таануучу жана сынчы К.Бобулов өзүнүн «Пути развития реализма в кыргызской прозе» (1969) деген монографиясында таамай айтып өткөн [1].

К.Бобулов кыргыз адабиятында жаңычыл акын катары каралган А.Осмоновго арналган «Көкөй кескен поэзия» деп аталган макаласында акындын чыгармачылыгында элдик оозеки чыгармачылыктын таасирин мындайча баяндайт: ««Манас» башында турган улуу эпосторго сыйынган, элдик оозеки чыгармаларды, санжыраларды, уламыштарды, макал-лакаптарды бети менен түшө калып жыйнаган, кыргыз тилинин байлыгына жана мол мүмкүнчүлүгүнө жазуучу катары баш ийген...»[2].

Мындан сырткары Алыкул Осмонов кыргыз акындарынан биринчи болуп Токтогулдун талантын баалап, анын поэзиясынын маанисин жана тереңдигин 1937-жылы заматта түшүнүп, Пушкинге арнаган эң алгачкы ыры «Сен жана менди» кубанып минтип жазган.

Топко салаар күлүк болсоң,
Сынымсың го сен чиркин.
Тартсам кыяк, чертсем комуз,
Ырымсың го сен чиркин.
Токтогулдай талант чыкпай,
Элимдин көңүлү ток эмес.
Өз жаныңда бирге турар
Биздин элде жок эмес.

Улуу акындын «...Өзүбүздү көтөрбөй айтканда, орус классиктерин жана Күн батыш адабияты менен тааныш биз сыяктуу кишилерге: Сагынбай Орозбаков да Пушкин, Толстой, Данте, Шекспир сыяктуу таң калтырчу күч болуп сезилет. Биз орустун улуу чеберлерине баш ийгендей, Сагынбайга да баш иебиз», – деген сөзүн эске салат [2]. Алыкул Осмонов жетилген курагында орустун жана дүйнөлүк адабияттын не бир алптары менен ың-жыңсыз тынчтыкта маектешип, алардын атактуу чыгармаларын кыргыз тилине чоң шыктануу менен которгон, алардын ыйык ысымдарын жогору баалаган, бирок көпчүлүгүнө жүгүнгөн эмес.

Так ушул адабияттагы салттуулук жана жаңычылдык проблемасы жөнүндө кыргыз адабият таануусунда бир топ адабиятчылар өз изилдөөлөрүн жүргүзүп келишкен. Алсак, белгилүү адабиятчы А.Садыков 1961-жылы Алма-Ата шаарында «Алыкул Осмоновдун поэзиясындагы традиция жана жаңычылдык» деген темада кандидаттык диссертациясын ийгиликтүү коргоп, илим жолундагы алгачкы чыйырын баштаган. Эмгек кыргыздын таланттуу акыны Алыкул Осмоновдун поэзиялык чыгармаларын талдоого арналган. Анда акындын чыгармаларында элдик оозеки материалдарды, сюжеттерди кандайча пайдалангандыгы туурасында сөз жүрөт.

А.Осмонов элдик сюжеттерге кайрылган кезде аларга үстүртөн мамиле жасап, жөнөкөй гана көчүрүп коюу менен чектелбестен, аны кайра иштеп чыгууга жетишкен жаңычылдыгын көрсөткөн. Изилдөөчү бул жагдайды далилдөө үчүн акындын «Толубай сынчы» поэмасынын мисалында караган. Акын мына ушундай эле ыргакта «Карагул», «Аксаткын менен Мырзауул» жана башка поэмаларын жараткандыгын изилдөөчү айтып өтөт.

Талантуу акын А.Осмонов элдик сюжеттерди «иштеп чыгуу» менен бирге алардын жанрдык формаларын да чебер пайдаланып, жаңы мазмунга ээ болгон эң сонун ырларын жарата алган. Ага «Тай күлүк» ырын мисал келтирет. Мында акын формасы элдики болсо да жаңы идеяларды киргизип, аны ачып бере турган мыкты сөз каражаттарын таба

алгандыгын белгилейт. Изилдөөчүнүн эмгегинин экинчи бөлүмүндө Ч.Айтматовдун «ким жакшы жазса, ошол жаңычыл» деген сөзүн эске алып, А.Осмонов да мазмун жана формасы жактан эч кимдикине окшобогон эң сонун поэзиясын жаратуу менен бирге кыргыз адабиятынын тарыхына кайталангыс жаңычыл акын катары киргендиги айкындалат [3].

Адабият таануучу жана сынчы К.Артыкбаев да 1956-жылда өзүнүн «Алыкул Осмоновдун чыгармаларындагы традиция жана новаторлуктун кээ бир маселелери» деген дипломдук ишин жазып, ал «Ала-Тоо» журналына (1957-жылы № 6) жарыяланат да [4], көлөмүнө жана мазмундуулугу боюнча да адистердин, жалпы эле окурмандардын көңүлүн өзүнө бурат. Анткени, ал жылдары адабияттагы салт жана жаңычылдык проблемасын изилдөө иши али «көтөрүлбөгөн дың» бойдон жаткан кез эле. Иш төрт бөлүмгө бөлүнүп, биринчисинде акын элдик оозеки поэзиянын салттарын кандайча өздөштүрүп, өнүктүргөндүгү, экинчисинде классикалык орус, дүйнөлүк жана совет адабиятынын алдыңкы традицияларынан алган сабактарынан кайткан акыбети, үчүнчүсүндө советтик турмуш чындыгы берген жаңы темаларды оозеки жана классикалык поэзиянын эстетикалык сабактарынан сабак алуу менен кандайча жаңыча чагылдырып, кыргыз поэзиясы үчүн кандай жаңы жээктерди ачкандыгы, төртүнчүсүндө мына ушундай новатордук изденүүлөрдүн негизинде акын кандайча өзчөчө эстетикалык наркка эгедер көркөм дүйнө жаратууга жетишип, өзүнүн оригиналдуу поэтикалык мектебин түзүп кеткендиги тууралуу сөз болот.

Натыйжада кыргыз адабиятынын теориясы менен практикасы үчүн өтө актуалдуу, зарыл салт жана жаңычылдык проблемасы кыргыз адабиятында дагы да терең изилдөөнү талап кылган маселелерден экендигине ынанат.

К.Артыкбаев А.Осмонов элдик оозеки поэзиянын салттарын кандайча өздөштүрүп өнүктүргөндүгүн акындын жаңычылдыгынын бир гана салаасы катары бөлүп карайт да, анда негизги үч багытты: биринчиден, акын элдик сюжеттерди эч өзгөртүүсүз алып, аларды идеялык-көркөмдүк жагы бийик, өзүнчө бир бүтүн поэзиялык чыгармага айландырганын, экинчиден, А.Осмонов оозеки адабияттын жанрларын кеңири колдонуу менен алардагы элдик идеяларды, эски үрп-адаттарды, салт-санааларды, турмуштук мамилелерди кайрадан жаңы мазмунга шайкеш келтирип иштеп чыккандыгын, үчүнчүдөн, акын оозеки адабияттын жанрларын пайдаланууда аларга жаңы мазмун берүү менен кээ бирөөлөрүнүн формаларын мазмунга ылайыкташтырганын, кээ бирөөлөрүнүкүнө фольклорго таандык формалардын өзүн кайрадан жаңылантканын конкреттүү мисалдарды талдоо аркылуу далилдеген.

Окумуштуу С.Жигитов да кыргыз адабиятындагы салт жана жаңычылдык маселесине кайрылып, «жеке пенделик тагдырынын татаал болушу жана талыкпаган чыгармачылык изденүүлөр, улуттук фольклордун салттарын сиңирип алышы жана ичкериден жеңип чыгышы, өнүккөн дүйнөлүк адабияттардын, биринчи кезекте орус адабиятынын идеялык-эстетикалык тажрыйбасын өздөштүрүшү А.Осмоновдун адамдык касиеттерин караманча өзгөртүп, көркөм ойломуна жаңы сапат берди, дүйнөнү түшүнүүсүн жана сезүүсүн кайра жасады. Дал ошол өзгөргөн адамдын жаңырган көркөм ой жүгүртүүсүнөн жаңыча мазмунга жана образдуулукка ээ болгон чыгармалар жаралды» деген пикирин айткан. [5]

Демек, элдик асыл нарктарды чыгармачылык менен өздөштүрүп, кайра жаңыртып чыгууда А.Осмоновдун көркөм ойчул аң-сезиминин тубаса тунуктугу, дүйнө таанымынын тереңдиги мыкты кыртыш болуп берген. Анын бул багыттагы жаңычылдыгын Осмонов таануучулар баалап келгендиги да ушул себептүүдөй туюлат.

Колдонулган адабияттар:

1. Бобулов, К. Тандалган чыгармаларынын үч томдук жыйнагы. [Текст] // К. Бобулов. - Б., 2011. - с. 68
2. Бобулов, К. Жаңы тилке. [Текст] // К. Бобулов. - Б., 1991. - с. 46
3. Кыргыз адабият таануу илими жана сыны. [Текст] // - Б., 2005. - с. 407
4. Артыкбаев, К. Чалгын. [Текст] // К. Артыкбаев. - Ф., 1962. - с. 77-154
5. Жигитов С. Көп канаттуу куш сыңары. [Текст] // С. Жигитов. - Ф., 1975.
6. Сулайманов, Э. Ж. Туугандык системасындагы авункулат - “тайлар жана жээндер” маселеси / Э. Ж. Сулайманов, Б. М. Исаков // Вестник Жалал-Абадского государственного университета. – 2024. – No. 3-2(62). – P. 89-94. – EDN YFWAJG.
7. Акматалиев, А. Т. Руханийлик адам жашоосунун маңызы / А. Т. Акматалиев // Вестник Жалал-Абадского государственного университета. – 2022. – No. 1(50). – P. 80-85. – EDN XKNFWI.